De Levende Natuur 80 (9):193-199 (1977)

SEPTEMBER 1977 JAARGANG 80, AFL. 9

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

Enige indrukken van flora en fauna op IJsland

H. C. GREVEN

De IJslanders beweren dat de naam van hun land foutief is gekozen evenals de naam van het naburige Groenland; de namen zouden moeten worden verwisseld en daar zit veel waarheid in. Wie in de zomermaanden IJsland bezoekt, ziet uitgestrekte groene heuvels en laagland, tenminste langs de kust. Het binnenland is vrijwel onbegaanbaar, er lopen geen behoorlijke wegen, er wonen geen mensen en een vegetatiedek is niet of nauwelijks aanwezig. Met zijn twee inwoners per km2 is IJsland het dunst bevolkte land van Europa en de bevolking is erg tevreden over hun ringweg welke in 1975 gereed is gekomen. Men kan nu met een auto een tocht van 1450 km maken van Reykjavik naar het noorden en terugkerend vanuit het zuiden.

Op onze reis door IJsland in juni 1976 ontmoetten wij een pasgetrouwd IJslands koppel dat deze rondrit als huwelijksreis maakte.

Deze ringweg, tevens de enige redelijke autoweg op IJsland, is 6-10 m breed en voor ca. 90% verhard volgens het systeem van de bekende Schot John Mac Adam. De talloze kuilen en gaten in de weg vormen voor de verwende Nederlander in de eerste dagen van zijn verblijf op IJsland nog wel een bezwaar, maar het prachtige landschap vergoedt veel.

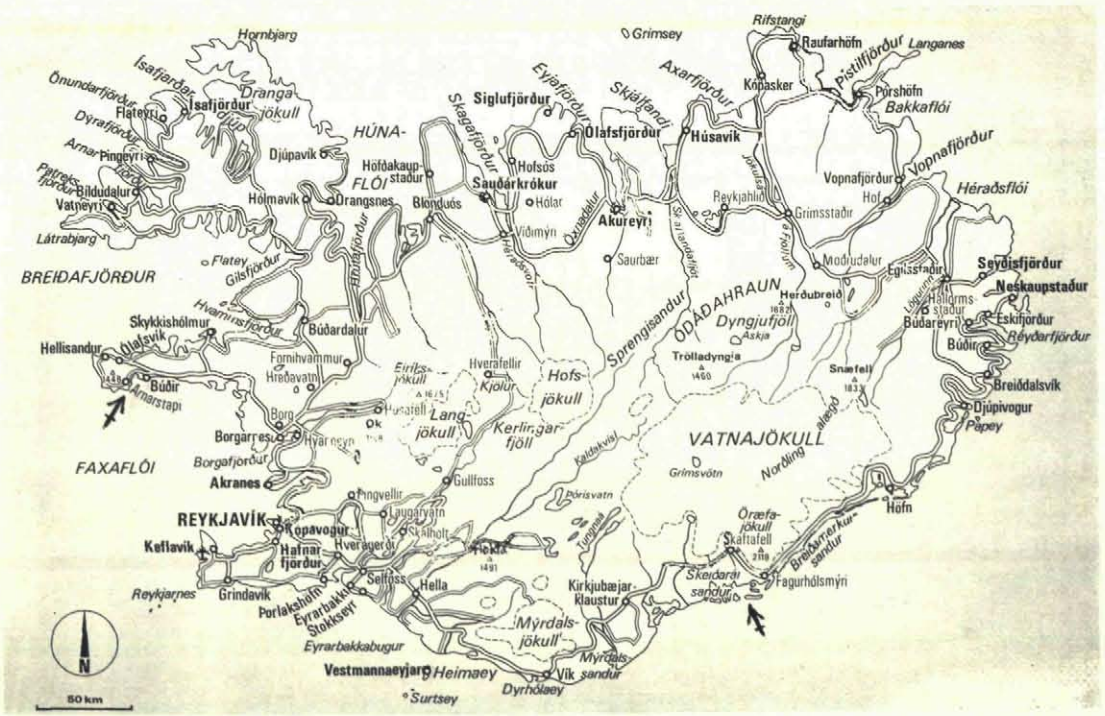

Fig. 1. *IJsland.*

Het eiland is eigenlijk een tafelland, 600-800 m boven de zeespiegel, met een plateau, bestaande uit basaltgesteente, dat naar de kust toe steil of glooiend afdaalt. Op plaatsen met een glooiend verloop zijn nederzettingen ontstaan en wordt landbouw bedreven. Vanwege het actieve vulkanisme en het hierdoor op tal van plaatsen gemakkelijk te verkrijgen hete water wordt hier en daar groente en fruit in kassen gekweekt en vol trots laten de IJslanders hun zelfgekweekte bananen proeven aan de toerist.

Het toerisme overigens breidt zich elk jaar uit, waarbij niet alleen Europeanen maar ook steeds meer Amerikanen naar de geisers en watervallen komen kijken of er zalm en forel komen vissen in de talrijke gletsjerbeken.

Flora. Een van de eerste dingen welke een bezoeker van IJsland opvallen, is de totale afwezigheid van bomen. Slechts in de tuinen bij de grotere steden heeft men soorten als lijsterbes, es en iep aangeplant. Uit de litteratuur is bekend dat in de vroege Middeleeuwen verscheidene delen van IJsland sterk bebost waren, maar de bomen werden gekapt voor woningbouw en brandhout, waarna eventuele opslag met smaak werd opgepeuzeld door de schapen, die tot op heden in grote aantallen vrij rond kunnen lopen. Op een enkele plaats is nog een restantje bos te vinden, zoals in Skaftafell in het zuidoosten, in de schaduw van de reusachtige Vatnajökull waar een berkenbos onderdeel uitmaakt van een nationaal park. Genoemde Vatnajökull vormt de grootste gletsjer van Europa en bevat in zijn eentje meer ijs dan de totale Zwitserse, Franse en Oostenrijkse Alpen.

Het florabestand kan men splitsen in drie

groepen met elk ongeveer evenveel vertegenwoordigers: hogere planten, mossen en kortsmossen. Met 434 hogere planten is IJsland floristisch gezien niet rijk gezegend; de overvloedige rijkdom van de meeste soorten is echter opvallend. Het kan niet worden ontkend dat het klimaat enigszins ongeschikt is voor een overvloedige vegetatie. De lage temperatuur in de zomer – in de meeste plaatsen is de julitemperatuur slechts 10-11°C – en een lange winter zijn factoren welke de groeiperiode voor de planten kort maken en hierdoor waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak van het schaars voorkomen van eenjarige soorten. De hoofdzaak voor het geringe aantal hogere planten ligt echter ongetwijfeld in de geïsoleerde ligging van het eiland en de korte tijd welke is verlopen sinds het grootste gedeelte van het eiland was bedekt met gletsjers van de laatste ijstijd.

Wanneer we de IJslandse flora gaan vergelijken met de flora's van de dichtstbijzijnde landen is er een duidelijke relatie waarneembaar, speciaal wanneer we Scandinavië bezien. Van de 434 IJslandse soorten komen 414 in Scandinavië en 340 op de Britse eilanden voor. De relatie met Amerika is geringer; hoewel 251 soorten ook voorkomen op Groenland, komen slechts 6 Amerikaanse soorten voor op IJsland welke niet in Europa worden gevonden.

Bij ons bezoek aan de zuidkust (tot Skaftafell) en de westkust (tot Anarstapi) – zie pijltjes fig. 1 – bleek dat de 19 in kleur afgebeelde planten in de voortreffelijke flora van Askell Löve – Islenzk Ferdaflora – met recht waren voorgetrokken. De overige afbeeldingen, pentekeningen van Dagny Tande Lid (bekend van haar tekeningen in de Norsk Flora van Johannes Lid), zijn dermate goed dat alleen al om deze reden de flora het aanschaffen waard is.

Opvallend is het zeer algemeen voorkomen van Vetblad *(Pinguicula vulgaris)*, Plompe wolfsklauw *(Lycopodium selago)*, Selaginella *(Selaginella selaginoides)*, en een bij ons onbekende maanvaren *(Botrychium lanceolatum)*. Op veel plaatsen op de basaltondergrond is na een successie van korstmossen, mossen en hogere planten een dunne laag zure humus ontstaan waar met name een kraaiheide *(Empetrum eamesii* ssp. *hermaphroditum)*, Beredruif *(Arctostaphylos uva-ursi)*, *Loiseleuria procumbens* en enkele bosbessoorten *(Vaccinium* spec.) groeien. Op dergelijke plaatsen vonden we verscheidene keren Koraalwortel *(Corallorhiza trifida)* en Groene nachtorchis *(Coeloglossum viride* ssp. *islandicum)*. Een veel armere vegetatie troffen we aan rondom de zoutwatergeisers bij Reykjar-

Fig. 2. *De gele papaver van IJsland* (Papaver relictum) *op gruis langs de weg te Budir.*

Fig. 3. *Noordse stormvogels langs de kust.*

nes aan de zuidwestpunt waar de vegetatie slechts bestond uit een tweetal soorten kweldergras *(Puccinellia maritima* en *P. coarctata):* andere planten konden het in dit extreme milieu kennelijk niet bolwerken.

De rotsen en gruishellingen langs de weg leverden steeds weer wat nieuws op, zoals een soort hemelsleutel met gele bloemen *(Rhodiola rosea* ssp. *arctica)* welke vooral groeit op vochtige rotsen langs watervallen, of een prachtig grootbloemig wilgeroosje *(Chamaenerion latifolium)* dat we slechts op droge rotshellingen vonden. De talrijke gruishellingen zijn regelmatig bont gekleurd door talloze bloemplanten, zoals een laag over de grond kruipende Blaassilene *(Silene vulgaris* ssp. *maritima* var. *islandica),* een soort pekanjer *(Viscaria alpina),* Stengelloze silene *(Silene acaulis),* steenbreeksoorten *(Saxifraga* spec.) en een enkele keer een prachtige gele papaver *(Papaver relictum)* (fig. 2).

Op drassige plaatsen, welke langs de gehele kust talrijk voorkomen, daar het gletsjerwater zijn weg naar de zee zoekt, is een onvoorstelbare rijkdom aan grassen, biezen, zeggesoorten en mossen te vinden. Ik beperk mij slechts tot enkele algemene opvallende soorten als *Eriophorum scheuchzeri, Kobresia myosuroides, Juncus triglumis, Carex capillaris, Carex capitata* en de zeer mooi kapselende mossen *Splachnum vasculosum, Meesia uliginosa* en *Philonotis fontana.*

Tijdens een wandeling langs het strand bij Vik, waar we over zwart zeezand wandelden, zagen we een zeeraket, die er weer even anders uitzag dan de zeeraket die we van onze stranden kennen, het bleek te zijn *Cakile edentula* var. *islandica.* Wanneer ik tot slot nog zou willen opmerken dat de weilanden de ons bekende grassoorten bevatten (vooral veel Reukgras) met hier en daar een vreemd soort zuring *(Oxyria digyna)* en talrijk voorkomend een mooie witte orchidee *(Limnorchis hyperborea),* weet ik dat ik slechts een vluchtige indruk heb kunnen geven van een flora die voor mij een openbaring was.

Fauna. Toen de mens er voor het eerst 'n voet aan wal zette, was de Poolvos het enige landzoogdier op IJsland. Een enkele keer kwam een IJsbeer op een schots

De Levende Natuur 80 (9):193-199 (1977)

aandrijven, De mens bracht Veld- en Huismuis, Bruine rat, hond en vee met zich mee en op dit moment wordt het faunistisch beeld naast de vogels bepaald door schapen, koeien en de bekende IJslandse pony's. Opvallend is dat men in de hoofdstad Reykjavik geen enkele hond aantreft; op het houden van honden in de hoofdstad is sinds vele jaren een verbod van kracht. Tot hoog tegen de heuvels ziet men schapen grazen waarvan de vachten behalve wit en zwart ook mooie herfsttinten vertonen. Dit oranjebruin vormt de specifieke kleur in de beroemde IJslandse truien en vesten welke men in elke stad kan kopen. De automobilist moet geregeld remmen voor schapen en lammeren welke plotseling de weg oversteken. Rijdt men een schaap dood, hetgeen geregeld voorkomt, dan heeft onder alle omstandigheden de auto de schuld en de verzekeringsmaatschappij van de automobilist moet de schade betalen.

Voor de natuurminnaar is echter in de meeste gevallen de vogelrijkdom de belangrijkste trekpleister van IJsland. Wie eenmaal op de zeevogelkliffen van Anarstapi, Reykjarnes of Krisuvik heeft gestaan, zal de beelden van duizenden Noordse stormvogels, Drieteenmeeuwen, Alken, Zeekoeten en Papegaaiduikers niet licht vergeten, te meer daar deze vogels nauwelijks schuw zijn en men hun huishoudelijk leven van zeer nabij kan meemaken.

Tijdens onze reis hebben we 54 vogelsoorten waargenomen van de ca. 80 inheemse broedvogels met als grootste verrassingen Harlekijneend, Grote burgemeester, Sneeuwgors, IJslandse brilduiker, IJsduiker, Sneeuwhoen, Paarse strandloper en Grauwe franjepoot. Zelfs voor een beginnend vogelaar is IJsland geen moeilijk vogelland. De meeste vogelsoorten komen in vrij grote aantallen voor, met uitzondering van een aantal exclusiviteiten als Zeearend, Giervalk en Sneeuwuil. Elke Zwarte kraai blijkt een Raaf en elke Torenvalk een Smelleken (deze laatste echter door ons niet waargenomen en in het zuiden een schaarse broedvogel).

Menig Nederlands vogelaar zal verbaasd zijn te vernemen dat de meest algemene en werkelijk overal voorkomende vogels zijn Noordse stormvogel, Goudplevier, Koperwiek en Tapuit. De Noordse stormvogel (fig. 3) broedt zowel in kolo-

Fig. 4. *Kleine jager in afweerhouding te Reykjarnes.*

De Levende Natuur 80 (9):193-199 (1977)

nies als solitair en overal langs de weg ziet men hoog tegen de hellingen witte stipjes van de broedende stormvogels, welke steevast hun maaginhoud naar buiten keren als men hun nest te dicht nadert. Op IJsland worden ze geschoten evenals de Grote mantelmeeuw, omdat ze naast ander voedsel ook jonge eidereendkuikens pakken en de Eidereend wordt door de boer in kolonies vertroeteld vanwege het eiderdons dat wordt geraapt als de kuikens het nest verlaten.
Wanneer men ergens stopt en uit de auto stapt, duurt het maar even of men hoort de klagelijke roep van de Goudplevier die zijn nest verlaat of z'n jongen waarschuwt, en daar bijna overal opgestapeld basalt of rotsspleten zijn te vinden, hoort men al snel een alarmerend Tapuitje, zelfs in de meest afgelegen gebieden waar over vele km2's enkel een dik pakket mos *(Rhacomitrium lanuginosum)* de vulkanische rotsen bedekt.
Verspreid voorkomend maar algemeen is

Fig. 5. *Grauwe franjepoot foeragerend te Stokkseyr.*

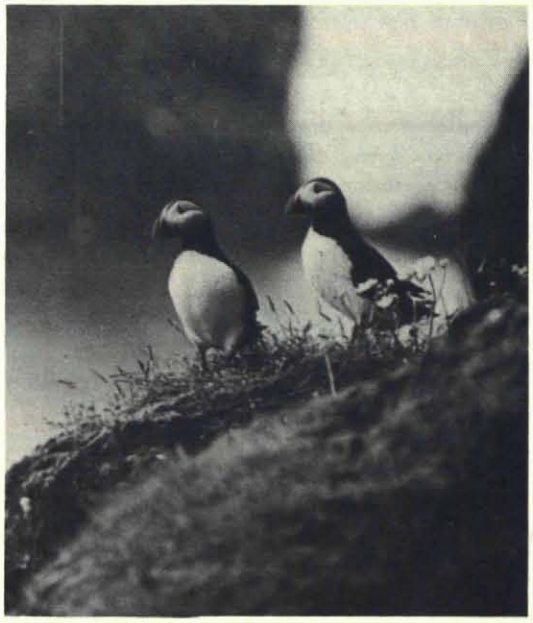

Fig. 6. *Papegaaiduikers bij Vik.*

de Kleine jager met zijn verlengde middelste staartpennen (fig. 4), welke in twee kleurvormen voorkomt: geheel zwart en wit met zwarte kop en vleugels. Langs de zuidkant van het schiereiland Snaefellsnes liggen langs de weg een aantal kleine meertjes; een bevriend veldbioloog in Nederland had ons hierop gewezen. De vogelsoorten welke we daar zouden moeten zien, waren alle aanwezig en het beeld van twee langzaam zwemmende IJsduikers over een spiegelglad meer om 10 uur 's avonds (volop dag) is onvergetelijk. In deze meertjes troffen we ook vrij talrijk en broedend de bij ons zo zeldzame Kuifduiker aan.
Een vogel waar we niet genoeg van konden krijgen, was de Grauwe franjepoot (fig. 5) die, geheel niet schuw, rustig doorging met in snelle bewegingen naar insekten te happen en zich met de stroom van de gletsjerbeek mee liet drijven tot vlak voor onze voeten. Zijn veel zeldzamer familielid de Rosse franjepoot

De Levende Natuur 80 (9):193-199 (1977)

broedt sinds enige jaren niet meer op het vasteland bij Sandgerdi zoals de eigenaar van het desbetreffende weiland ons mededeelde. Om deze vogel te zien moet men een boot huren te Stykkisholmur en naar de eilandjes voor de kust aldaar varen, waar de soort sinds jaren broedt.
Tot slot nog een van de mooiste ervaringen van onze veertien dagen op IJsland. Bij het stadje Vik ligt een steile helling welke afdaalt naar de zee. Deze helling is bezaaid met rotsblokken waartussen als een groen bos tot twee meter hoog de Aartsengelwortel *(Angelica archangelica* ssp. *litoralis)* groeit. Deze helling is de broedplaats van een duizendtal Papegaaiduikers (fig. 6) en het is een wonderlijk gezicht om af en aan overal deze parmantige vogeltjes met grote snelheid afremmend tussen de engelwortels te zien verdwijnen op weg naar hun holennest waar het wijfje of de jongen op voedsel wachten.
Tot zover enige indrukken van een eiland dat de moeite van een bezoek alleszins waard is.

Gevlekte scheerling

H. GRIFFIOEN

Sinds vele jaren ken ik in het Gooi een groeiplaats van de Gevlekte scheerling *(Conium maculatum),* een van onze zeer vergiftige Schermbloemen. Het is een tweejarige plant. De zaden ontkiemen als regel vanaf augustus tot in oktober, waarna de jonge planten een wonderlijk mooi diep donkergroen wortelrozet vormen (fig. 1). De groei van deze rozetten gaat de hele winter – zij het traag – door. Waarschijnlijk is er alleen stilstand in de groei bij vorst van enige betekenis. Een andere plantesoort die 's winters zulke fraaie en grote bladrozetten heeft, dikwijls meer dan een meter in doorsnee, ken ik niet. Zelfs strenge vorst heeft weinig of geen invloed op de bladeren, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de in het najaar gegroeide bladeren van het Fluitekruid, die dikwijls al na geringe vorst verslappen en verwelken.
De Gevlekte-scheerling-populatie ontwikkelt zich optimaal op de vrij steile zuidhelling van een oude zandafgraving. Langs de bovenkant van de helling loopt een pad met aan beide zijden boomsoorten als Beuk, Zomereik, Noorse esdoorn, Vederesdoorn en de onvermijdelijke Amerikaanse vogelkers. De onderzijde van de helling wordt begrensd door weiland.
In de herfst van 1976 telde ik ongeveer 250 jonge planten, waarvan veel door allerlei oorzaken zouden verdwijnen, maar naar ik verwachtte toch wel een 50-tal in bloei kwamen.
De soort is een echte licht- en warmte-minnaar. De weinige planten die langs het pad tot bloei komen en in de schaduw van de bomen staan, blijven veel kleiner, tot ongeveer 1 meter, dan de tegen de helling groeiende, die vaak meer dan 2 meter lang worden. De langs de onderrand van de helling en de in de kant van het weiland groeiende planten worden 's winters meestal afgevreten. Tot dusver heb ik nog niet kunnen ontdekken door welke dieren deze blijkbaar